

Giriş.

Özünün müstəqilliyinə nail olmuş respublikamız bazar iqtisadiyyatının astanasındadır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində normal işləyə bilmək üçün birinci növbədə məhsul istehsalı artırılmalı, düzgün bölüşdürülməli və istifadə edilməli, bu proseslərə müşahidə və nəzarət olunmalı, qırılmış iqtisadi əlaqələr bərpa olunmalı, maliyyə-kredit mexanizmləri möhkəmləndirilməlidir. Bütün bu prosesləri müşahidə etməli təsərrüfat uçotunun köməyi ilə həyata keçirilir. Təsərrüfata rəhbərlik və nəzarət etmək üçün məlumatların əldə edilməsi yalnız müşahidə yolu ilə deyil, həm də müşahidə aparmaq nəticəsində alınan məlumatları rəqəm göstəricilərində ifadə etməklə həyata keçirilir. Bazar iqtisadiyyatı problemlərini həll edən zaman əldə olunan göstəriciləri yeni yaranan müllkiyyət formalarında istəlinən vaxt təsərrüfata rəhbərlik üçün istifadə etməkdən ötrü qeydə almaq lazımdır. Yeni müllkiyyət formalarının təsərrüfat faliyyətini əmələ gətirən ayrı-ayrı hadisələrin müşahidsi və qeyydiyati onların miqdar ifadəsini əks etdirir. Buda təsərrüfat uçotunun əsas məzmunu təşkil edir.

Bitkiçiliyin müvəffəqiyyətlə inkişafı öz növbəsində heyvandarlığın yaxşı inkişaf etməsinə imkan yaradır. Heyvandarlıq isə əhalinin ən qiymətli ərzaq məhsullarına ətə, südə, yumurta və sairəyə olan tələbatını, yeyinti və yüngül sənayenin isə xammala olan tələbatını təmin edir. Heyvandarlıq da öz növbəsində bitkilərin məhsuldarlığını yüksəltmək üçün lazım olan üzvü gübrə verir.

Həmişə kənd təsərrüfatının bu həyati əhəmiyyəti olan sahəsinin, yəni ictimai heyvandarlığın inkişaf etdirilməsinə və onun məhsuldarlığının artırılmasına böyük diqqət verilmiş və verilməkdədir.

Heyvandarlıqda qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsində heyvandarlıqda məsrəflərin və məhsul çıxışının uçotunun səmərəli təşkil edilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Heyvandarlıqda məsrəflərin və məhsul çıxışının uçotu qarşısında aşağıdakı vəzifələr durur:

mal-qara qrupları və istehsalın növləri üzrə xərclərin düzgün müəyyən edilməsini iqtisadi cəhətdən əsaslandırmaq;

iqtisadi cəhətdən eyni maddə və elementlər üzrə bütün xərclərin düzgün bölünməsi, bunlardan istehsal edilən məhsulların maya dəyəri yığılır;

heyvandarlıqdan alınan məhsul çıxışının öz vaxtında, düzgün və tam əks etdirilməsi;

təsərrüfatın bölmələri üzrə xərclərin düzgün əks etdirilməsi;

iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış şəkildə əsas və əlavə məhsulların maya dəyərinin hesablanması.

1. Heyvandarlıqda məsrəflərin uçot obyektləri və xərc maddələri

Heyvandarlıq sahəsinin məsrəfləri və məhsul çıxışı 20 №-li “Əsas istehsalat” əməliyyat, kalkulyasiya hesabının 2-ci “Heyvandarlıq” subhesabında uçota alınır. Bu hesabın debeti üzrə xərclər, hesabın krediti üzrə məhsul çıxışı əks etdirilir.

Xərclərin uçot obyektləri

Heyvandarlıq məhsullarının maya dəyələrini düzgün hesablamaq üçün heyvandarlığa olan xərclər “Heyvandarlıq” subhesabında hər bir mal-qara növləri və yaş qrupları üzrə aparılır.

Heyvandarlıqda aşağıdakı uçot obyektləri mövcuddur:

Maldarlıq. Südlük istiqamətli iri buynuzlu mal-qara: əsas sürü (inəklər və törədici buğalar), bəslənilməkdə və kökəldilməkdə olan heyvanlar (bütün yaşlarda olan cavan heyvanlar və kökəldilməkdə olan yaşlı heyvanlar).

Ətlik istiqamətli iri buynuzlu mal-qara: əsas sürü (inəklər, törədici buğalar, 8 aylığa qədər danalar), bəslənilməkdə və kökəldilməkdə olan heyvanlar (8 aylıqdan yuxarı dişi və erkək cöngələr, kökəldilməkdə olan heyvanlar).

Donuzçuluq. Əsas sürü, bəslənilməkdə və kökəldilməkdə olan donuzlar.

Qoyunçuluq. Yunluq və ətlik qoyunçuluq, qaragül qoyunçuluğu.

Quşçuluq. Yaşlı sürü, bəslənilməkdə olan cavanlar, inkubasiya yumurtaları.

İxtisaslaşmış təsərrüfatlarda xərclərin uçot obyektləri mövcud texnologiyaya uyğun müəyyən edilir. Məsələn, yumurtalıq istiqamətli quşçuluqda: yumurtlayan anac toyuqlar, yumurtlayan sənaye istiqamətli toyuqlar, cavan toyuqlar (1 gündən 180 günlüyə qədər olanlar), ətlik çolpaların bəslənilməsi (broyler). Sair quş növləri (ördəklər, qazlar, hinduşqalar, firəng toyuqları) üzrə uçot iki qrup üzrə (yaşlı sürü və bütün yaşlarda olan cavanlar) aparılır.

Atçılıq. Əsas sürü, bəslənilməkdə olan cavanlar. Cavan iş heyvanlarının saxlanılma xərci ayrıca uçota alınır.

Maralçılıq və dəvəçilik. Əsas sürü, bütün yaşlarda olan cavanlar və kökəldilməkdə olan yaşlı heyvanlar.

Dovşançılıq və xəzlik vəhşi heyvandarlıq. Adi təsərrüfatlarda uçot sahələr üzrə bütünlükdə aparılır. İxtisaslaşmış təsərrüfatlarda uçot dovşançılığın istiqamətləri (ətlik, dəri) üzrə, vəhşi heyvandarlıq üzrə isə əsas sürü və cavan vəhşi heyvanlar üzrə aparılır.

Arıçılıq, balıqçılıq və ipəkçilik. Bu sahələr üzrə uçot bütövlükdə sahə üzrə aparılır.

2. Heyvandarlıqda ilkin uçotun təşkili

İlkin uçotda çoxlu miqdarda müxtəlif sənədlərdən istifadə olunur. İlkin sənədlərin əsasında bütün növbəti yazılışlar aparılır. Sənədləri aşağıdakı sənədlər qrupuna bölmək olar:

əmək sərfinin uçotu üzrə sənədlər;

əmək əşyalarının uçotu üzrə sənədlər (o cümlədən yem və sair material qiymətlilərin sərfi);

əmək vəsaitlərindən istifadənin uçotu üzrə sənədlər;

məhsul çıxışının, çəki artımının və balanın uçotu üzrə sənədlər.

Heyvandarlıq işçisinin əmək sərfinin uçotu üzrə əsas sənəd heyvandarlıq işçisinə əmək haqqının hesablanması haqq-hesabıdır (135-KT №-li forma).

Heyvandarlıqda əmək haqqının hesablanması əsasən alınan məhsullara (süd, çəki artımı, bala, yun, yumurta və s.) görə aparılır. Buna görə əmək haqqının hesablanması üçün məhsul çıxışı qeyd olunmuş sənədlər (süd sağımının uçotu jurnalı, heyvanların balalarının mədaxili üçün akt, heyvanların qrupdan qrupa keçirilməsi aktı) cəlb edilir. Bu sənədlərdə qeyd olunmuş məhsul çıxışının əsasında təsərrüfatda mövcud uyğun qiymətlə heyvandarlıqda əmək haqqı hesablanır.

Heyvandarlıq işçisinin iş vaxtının uçotu iş vaxtının uçotu üzrə tabeldə (140-KT №-li forma) hər bir işçi üzrə gündəlik aparılır.

Heyvandarlıqda əmək əşyaları sərfinin əsas növü yem sərfidir ki, bu da fermada yem sərfinin uçotu cədvəlində (175 KT №-li forma) aparılır. Bu cədvəl uyğunlaşdırılmış toplayıcı sənəddir. Həmin sənəd əsasında yem verilir (buraxılır) və onların sərf olunmasının silinməsi aparılır. Yem sərfinin uçotunun icmalı fermada yem sərfinin uçotu jurnalında (303 KT №-li forma) aparılır. Onda hər bir heyvan qrupu və növünə yem sərfini, onların hər bir növü üzrə yazılış üçün ayrıca səhifə ayrılır. Burada yemlər yem vahidinə çevirməklə fiziki çəkiddə və lazım gəldikdə yemdə olan həzm olunan protein də göstərilir.

Heyvandarlıqda sair material qiymətlilərin (biopreparatlar, dərmanlar, dezinfeksiya dərmanları və i.a.) sərfi müəyyən olunmuş qaydada limit-zabor cədvəli, qaimə və digər məsarif sənədləri ilə rəsmiyyətə salınır.

Heyvandarlıqda əmək vəsaiti sərfi birinci növbədə amortizasiyanın hesablanması və təmir fonduna ayırmalar üzrə sənədlərdə qeyd olunur. Sənəd formaları bitkiçilikdə əsas vəsaitlər üzrə amortizasiya hesablandıqda və təmir fonduna ayırmalar aparıldıqda istifadə olunur.

Heyvandarlıqda məhsul çıxışının uçotu üçün çoxlu miqdarda sənədlər tətbiq olunur. Bu hər şeydən əvvəl, heyvandarlığın müxtəlif sahələrində ayrı-ayrı məhsul növlərinin müxtəlif şəraiti və xarakteristikası ilə əlaqədardır. Bütün bu sənədləri iki